

Prilog tumačenju „dragulja“

(Nastavak i konac.)

Što se tiče predmeta, koji se u ime amuleta nošahu, to je priznana istina, koje će jedva tko htjeti ili moći tajiti, da se tu *phallus* (ὁ φαλλός) u prvom redu ima spomenuti¹. *Phallus* je doduše malo ne kod svih naroda staroga vieka symbol plodnosti, nu jedva da je on baš s toga ili u tom svom svojstvu uporabljiv bio kano amulet. Da je tomu druga misao bila povodom, vrlo je vjerojatno zato, što se *phallus* u veoma mnogo amuleta neprikazuje kao *ithyphallus*, nego u običnom, nepodraženom položaju². Jamačno je ideja nepristojnosti i grdobe ili obsceniteta phallom predstavljena³ prvobitnim uzrokom, zašto su ga smatrali tako krepkim amuletom⁴, jer čim se oku ukaže što ružna ili nepristojna, ono se nehotice odvрати, a time je postignuta svrha amuleta, koji ima štititi od nahudna pogleda. Dakako taj prvobitni razlog izčeznuo je, kao što to i inače često biva, s vremenom i tu tako, da su smatrali *phallus* sam onim moćnim sredstvom, koje može štititi proti čarauju; to proizlazi odtuda, što su ga u Rimljana djeca vrlo često nosila zatvorena u t. z. *bulli*. Da je takova ideja bila prvobitnim povodom phallijskim amuletom, podkrepljuje se, mislim, i time, što se druga vrst amuleta osniva na sličnoj ideji. Ima ih naime mnogo, koji smjeraju na to, da time, što prikazuju nješto strašna, odvrate od sebe nahudno oko. Amo spadaju mnogobrojni amuleti, koji prikazuju Gorgoninu glavu ili glavu koje divlje ljute zvieri, koje se ljudi osobito boje, kao n. pr. lava, vuka, bika, zmije i dr. Slična je misao temeljem onih amuleta, koji prikazujuć nješto smiešna (n.

¹ Sr. *Böttiger*, kl. Schriften III., str. 406 sl.

² Sr. *O. Jahn*, op. cit. st. 73, op. 173 i 174.

³ Varro de ling. lat. VI, 5 *turpicula res* (očevidno *phallus*) *in collo suspenditur, ne quid obsit*; Schol. Porphyr. ad Hor. epod. 8, 18 *haec membri difformitas*.

⁴ Tu je misao već izrekao *K. O. Müller* Handbuch d. Archaeologie der Kunst, 2. izd. Breslau 1835 p. 702: „Die gefürchtete *invidia* wird nach dem Glauben des Alterthums um so sicherer abgewehrt, je widriger, ja eckelhafter der Anblick ist, welchen man sich vorbehält; und die zahllosen phallischen Bronze hatten, wenn auch ursprünglich Symbole der lebensschaffenden Natur, später doch nur diesen Sinn u. Zweck“.

pr. kakovu karikaturu) nastoje smesti ili zabuniti te tako od sebe odvratiti nahudno oko. Sr. *O. Jahn*, op. cit. p. 57 sl. i *I. Marquardt*, op. cit. IV, p. 130.

Bilo u ostalom phallusu kano amuletu koji mu drago povod, to je stvar nedvojbena, da nijednomu narodu staroga vieka taj amulet nije tako mnogo rabio kao Rimljanom. Nose ga u njih djeca ili naprosto oko vrata ili u bulli ili na ruci, nose ga takodjer mnogi odrasli ljudi. Prsteni, kopče, dapače i posude, svjetiljke i druge sprave ne riedko su providjene phallom. Ima ih od bakra, od srebra ili drugih dragocienih kovova, od jantara, koralja, drva, stakla, kosti i t. d. Neima skoro nijedne iole znatnije sbirke, u kojoj nebi bilo rimskih phalla¹. Da je *phallus* kod Rimljana bio upravo amulet $\kappa\alpha\tau' \ \epsilon\tilde{\iota}\zeta\gamma\gamma\acute{\iota}$, proizlazi posve evidentno odtuda, što im je *fascinum* (kao sredstvo proti občaranju) i *membrum virile* često baš identično. Sr. Hor. epod. 8, 18 i Schol. Porph. ad h. l. „*fascinum pro virili parte posuit, quoniam praefascinandis rebus haec membri difformitas apponi solet.* Auct. Priap. 22, 3; Petron. 92; Arnob. 7, p. 239; Ang. C. D. VI, 9; VII. 24; Tert. apol. 25².

Od privjesaka našega dragulja jedan je, kao što je l. c. st. 6. dobro iztaknuto, nedvojbeno *phallus*, buduć ima na sebi posve jasno izražen onaj kriterij, što ga je K. F. Hermann, *de terminis* p. 32 glavnim označio, da se od drugih phallom nalikih predmeta, od t. z. phalloïdâ razlikovati može, „*nullus phallus sine testiculis*“. Naš je phallus od kosti (što je u ostalom dosta riedko, te je i s te strane naš »dragulj« važan i spada medju riedkosti). Kostni phallus navadja se uz više drugih privjesaka na jednoj ovratnici (Halsband) nadjenoj u Capui. Sr. Bull. 1829 p. 88.

Phallus na našem je dragulju posve naturalistički izradjen te s toga, mnijem, nebi bilo shodno uvrstiti ga medju »prehistoričke«, koji su ne samo veoma primitivno izradjeni, nego obično tako neizrazito, da se teško razpoznati mogu kao phalli. Sr. Mittheilungen des histor. Vereins für Steiermark X. Heft 1861, III. Taf. 3, 6. Još odlučnije pako protive se takovu shvaćanju one dvie *phallijske ruke*, koje na našem dragulju vise pokraj phalla. *Echtermayer*, über die

¹ *O. Jahn*, op. cit. str. 70 sl. op. 161 – 190 navadja svemu tomu obilne primjere.

² Sr. *Böttiger*, kl. Schriften III, str. 406 i *O. Jahn*, arch. Beiträge str. 72, 73 i 148.

Natur und symbolische Bedeutung der Finger bei den Griechen u. Römern (Halle 1835). izveo je prvi obširno važnost prsti u symbolici najpače kod Grkâ i Rimljana. Neima skoro nijednoga izmedju mnogobrojnih kreta (*gestus*), što jih ruka raznim položajem prsti činiti može, koji nebi, kao što u starom vieku, tako još i dan danas kod raznih naroda imao svoje posebno symbolično značenje. Izmedju tih raznih kreta osobito se dva iztiču u grčko-rimskom praznovjerju kao prophylaktična, na ime zatvorena ruka ili pest, zatim palac porinut medju srednji prst i kažiprst, kret, za koji arkeologom obćenito rabi talijanski izraz „*la fica*“. U najnovije vrieme uzeše dokazivati *Helbig* u *Annali dell' Instituto arch.* 1876 p. 197 sl. na temelju veoma bogata materijala i *Dilthey*, *arch.-epigraph. Mittheilungen aus Oesterreich* (Wien 1878) II, 1, str. 60 sl. na temelju Leemannova djela *Monum. Egypt. du mus. d' ant. à Leyde* I. svez., da su ti symbolički amuleti poput mnogih drugih po svoj prilici od semitskih naroda u južnu Evropu importirani, najpače, da je upliv aegypatski vrlo vjerojatan, nu da su se s vremenom ne samo modificirali, nego da im se i symbolično znamenovanje prilagodilo praznovjerju domaćemu, s raznim kreti ruke od prije već spojenu¹. *Dilthey*, pristajući uz *Böttigera*, *kl. Schriften* I, 80 sl., i *Welckera*, *kl. Schriften* III, 191, 12, tumači p. 63. op. 40 symbolično znamenovanje pesti i *fice* u Grkâ i Rimljanâ ovimi riečmi: »Bei dem Glauben an die fascinirende Kraft der verschiedenartig geschlossenen Hand, auch der *fica*, walten offenbar die gleichen Vorstellungen vom *Zauber des Bindens*«. Glede pesti držim ovo tumačenje opravdanim, nu ne tako glede *fice*. Punim pravom, čini mi se, usvojio je *O. Jahn*, op. cit. str. 80 mnjenje po *Echtermayeru* str. 32 obrazloženo, da se *fica* ima smatrati symbolom sjedinjenja mužkoga uda sa ženskim, dakle potenciranim obscenitetom te prama tomu i potenciranom obranom proti čaranju; ne bez razloga upozorio je takodjer na to, da se taj kret prsti još i dan danas po Italiji,

¹ Sr. *Dilthey*, op. cit. p. 60: „Von noch höherem Interesse sind die in Leemanns Werke Band I, Taf. 46 Nr. 1193, 1195—1198 vereinigten (aegyptischen) Amulette: es sind lauter Hände rechte wie linke, geöffnete und geschlossene, die letzteren wieder theils zur Faust theils zur *fica* zusammengelegt; alle erweist ihre Kleinheit wie die Durchlöcherung als *περιόμματα*“, id. p. 62: „Fremde Symbolzeichen wurden wie Buchstabenzeichen übernommen, ihre Werthe oftmals umgewandelt, indem die Auffassung bestimmt wurde durch einheimische Formen und Bilder verwandter Beschaffenheit.“

Hispaniji i Njemačkoj smatra obscenim te sredstvom proti nahudnomu pogledu i urokom.

Radi prophylaktične sile ovih kreta dolaze u grčko-rimskom praznovjernom apparatu ruke u pest ili u *ficu* stisnute vrlo često. Sr. Bianchini, *istoria universale* p. 178 sl. kod O. Jahna op. cit. str. 41 sl. i Tab. V, 1.

Na našem »dragulju« prikazuju se dva privjeska (od kosti) na jednom kraju kao pesti od ruke, ili točnije, jedan se prikazuje bez sumnje kano pest, dočim se kod drugoga *neda sasvim odlučno razabrati*, je li pest ili *fica*, barem meni se jedan činio kano *fica*, kada sam taj dragulj u originalu vidio. To je u ostalom više nuzgredna stvar. I ti kreti ruke (pest na ime i *fica*) protivili bi se shvaćanju našega dragulja kao »prehistoričkoga« predmeta; u ovih istina dolaze ruke često, ali, u koliko je meni poznato, ne u onoj spodobi. Sr. Archiv für Kunde oesterr. Geschichtsquellen Band 29 (1863) p. 235 i *Weinhold*, *Altnordisches Leben*, str. 494 sl. i id. *Mittheilungen des histor. Vereins für Steiermark*, 1861 str. 268 sl., gdje se nalazi obsežna pouka ob oblicih ruke u prehistoričko doba.

Prophylaktičnu silu amuletâ nastojahu često povećati time, da bi po dva amuleta spojili u jedan. Izmedju raznih takovih kombinacija najobičnija je u vrieme grčko-rimskoga praznovjerja ta, gdje je na jednom kraju amuleta *phallus* a na drugom *fica* ili *pest* od ruke. *Dilthey*, op. cit. str. 50 navadja glede prvih kombinacija: »Eine Auswahl von Amuletten, die aus einer Hand bestehen, die den Gestus der *fica* macht, und mit *phalli* ausgestattet sind, auch mit Gorgoneion, findet sich im Katalog der *Raccolta pornografica* des Museo nazionale n. 139—159«, i O. Jahn st. 80 op. 217 navadja tomu primjera, a glede drugih t. j. glede amuleta sastojećih od *phallusa* i pesti str. 81. op. 219 i 220 te ujedno donosi str. 81 sliku takova amuleta iz draždjanske sbirke. Sr. i *K. O. Müller*, *Handb. d. Arch. d. Kunst* str. 703.

Ona dva privjeska na našem »dragulju«, o kojih spomenusmo, da se na jednom kraju prikazuju kao pest od ruke odnosno kao *fica*, svršuju na drugom kraju *phallima*; mi dakle u njih vidimo takova dva podvostručena amuleta, kakove smo prije naveli. Ako uzmemo sve to u obzir i k tomu još onaj naturalistički izradjeni *phallus*, taj par excellence rimski amulet, to bismo već u tom imali razloga, da u našem »dragulju« tražimo predmet rimskoga prazno-

vjerja¹. — Prelazim na četvrti privjesak našega dragulja, viseći (po slici) phallu na lievoj strani. To je »četverouglasta. 22 milim. duga a 9 milim. široka tanka zlatna pločica sa pet oblutaka s oboje strane«. Što taj privjesak ima prikazati, nebih se usudio odlučno kazati, ali na jednoj od onih tablica, koje su Jahnovoj razpravi dodane, nalazi se na jednoj ovratnici osim drugih predmeta, u ime amuletâ nošenih, takodjer jedan našemu vrlo nalik privjesak. Da i taj privjesak ima biti prophylaktične naravi, može se već a priori pretpostaviti zato, što su i ona dosada opisana tri privjeska i ona tri, o kojih nam je još govoriti, takove naravi. Možda je to njeka vrst *bulle*², kako su ih u Rimljana djeca, ali ne riedko i odrasli ljudi običavali nositi — običaj, koji se je dugo održao u rimskoj državi³. Četverouglaste *bulle* spominju se u *Pauly*, Realencycl. sub v. *bulla* i *W. A. Becker*, Gallus oder röm. Scenen II, p. 65 (3. izd. ed. *W. Rein*, Leipzig 1863). Uz druge privjeske nabraja se *bulla* u *Plaut. Rud. IV, 4, 110* sl. *Bulle* bijahu obično od zlata, a u njih bijahu amuleti *praebia* ili *remedia*, *quae credebant contra invidiam valentissima*, kako *Macrob. Sat. I, 6, 9* veli. *Sr. Varro l. l. VII, 108 praebia a praebendo, quod sint remedia in collo pueris*. *Plin. h. n. XXVIII, 4, 39*. Nebi bilo nemoguće, da su u onih izdubcih našega privjeska, koji naliči na ljusku ili lupinu od graška, bila takova *remedia*, možda drobni komadići jantara⁴ ili kakove rude, što su ih smatrali krepkimi amuleti ili inače drugoga

¹ G. prof. Dr. Kršnjavi, koga sam bio umolio, da mi u bečkom c. kr. Münz- und Antikenkabinetu priskrbi njeke podatke, priobéi mi glede tih phallijskih ruku listom od 7. travnja t. g. sljedeće: „Ja mislim, da su one dvie phallijske ruke na „dragulju“ od zubi načinjene. Na to me vodi glavni oblik tih komada, koji se je slabo promienio izradbom; taj glavni oblik je oblik *izpuknutih zubi*. Zubi pako divljih zvieri, primjerice od vepra objubljen su predmet za obranu od čara“. On citira po Jahnu *Plin. h. n. XXVIII, 19, 78* i *Bull. 1843 p. 38* i *Bull. 1842 p. 89*. Opažam tom prilikom, da su nosili takodjer zube od ljudi najpače od pogubljenih zločinaca ili inače ubijenih ili postradalih. *Sr. K. F. Hermann, op. cit. §. 42, op. 18.*

² O rimskoj bulli sr. *J. Marquardt*, op. cit. p. 83, gdje je i druga strukovna literatura nabrojena.

³ *J. Marquardt*, op. cit. V, 1. p. 86 i tamo *Raoul Rochette, Troisième Mem. sur les ant. chrétiennes des Catacombes* u *Mem. de l'Institut roy. de France, Acad. des Inscript. Vol. XIII, 1838 p. 633.*

⁴ O važnosti jantara u tom pogledu sr. *Plin. h. n. XXXII, 3, 12* i *Bull. 1842, p. 37.*

predmeta prophylaktične ili sympathetične naravi¹. Možda je i *lihi broj* izdubaka (pet) ovdje pravi ἀποτρόπαιον ili προφυλακτικόν, buduće su se lihi brojevi smatrali magičkimi. Sr. Verg. Ecl. VIII, 75 *numero deus impare gaudet* i Forbiger ad h. l. Plin. h. n. XXVIII, 5 *cur impares numeros ad omnia vehementiores credimus, idque in febris dierum observatione intellegitur?* Cels. III, 4. Moguće je napokon i to, da se prophylaktična moć ovoga privjeska ima tražiti samo u tvari samoj, od koje je načinjen, t. j. u zlatu samom.

I tako prelazim na drugo pitanje, na ime na razlaganje važnosti tvari samih, od kojih se sgotavljahu takovi amuleti, pa time ujedno na tumačenje ostalih još privjesaka našega »dragulja«.

U grčko-rimskom praznovjerju nebijahu samo različiti simbolički predmeti u porabi kao amuleti nego se pripisivaše takodjer mnogoj tvari samoj osobita moć proti čaru². Između kovova smatrahu *zlato* najmožnijim amuletom. Sr. Plin. h. n. XXXIII, 4, 25 *aurum . . . infantibus adplicatur ut minus noceant quae inferantur venificia*. O silnoj toj moći zlata razpravlja se u Bull. 1852 p. 151 sl. i u Jahuu op. cit. str. 43, J. Marquardt op. cit. IV, str. 128.

Na našem dragulju ne samo da su žice, kojimi su privjesci omotani, i onaj okrug, o kojem privjesci vise, nego takodjer od privjesaka samih tri od zlata. Između ovih zaslužuje osobito onaj naše podpuno uvaženje, koji nije nego »komad zlatne rude«. Ovdje je bez ikakove dvojbe prophylaktični karakter rude same kao amuleta podpuno izražen. Što se tiče onoga privjeska s promjerom od 9 milimet., koji je »žljebastoj krugljici unutra praznoj priličan te utvrđen na okruglicu spajacim mazom«, to nebi bilo nemoguće, da je i u njem bilo kakovo *praebium*, kako sam prije glede one zlatne pločice lupini od graška nalike nagadjao.

Preostaje još jedan privjesak na ime »raztrošeni jaspis«. I glede ovoga privjeska nemože biti dvojbe, da je prophylaktična sila rudom samom izražena. Iza zlata na ime neima rude, za koju bi držali da je tako krepke sympathetične naravi, kao upravo jaspis Sr. Alex. Trall. I, 15 p. 30 ἵασπις δὲ δακτυλίῳ ἐνδεθεῖς φορεῖται καὶ ἀκαλλάσσει (scil. τὰς ἐπιληψίας) i dalje καὶ χρυσόλιθος κελῶς ποιεῖ καὶ ἵασπις. Kao što je poraba većine drugih ruda kao amuletâ jamačno od

¹ J. Marquardt, op. cit. IV, p. 117 sl.

² Heyne, de gemmis astrologicis et magicis inter amuleta habitis. Opusc. academ. VI, p. 256 sl.

iztočnih naroda prešla Grkom i Rimljanom, tako valjda i jaspis, o kojem Plin. h. n. XXXVII, 9, §. 118 naročito veli „*Totus oriens pro amuleto gestare eas traditur*“. Galen de simpl. med. fac. IV, 2, 19 p. 123; Marcell. Empir. 20, p. 115b. Sr. J. Marquardt, op. cit. IV, 121 sl.

Po mnienju g. Dra. Kršnjavoga ta krugljica nije *jaspis*, nego *koralj*. Ostavljam strukovnim vještakom, da prosude, u koliko je temeljito to njegovo mnienje, ali mojemu nazoru o dragulju samom nebi to ni malo smetalo, buduć i koralji dolaze često kao amuleti u grčko-rimskom praznovjerju. Sr. Plin. h. n. XXXII, 2, 11 (*curalii*) *sarculi infantiae adaligati tutelam habere creduntur* etc. Sr. O. Jahn, op. cit. p. 43 sl. i 73, koji i inače u toj razpravi takove privjeske od koralja navadja.

Toliko o pojedinih privjeskih. Ako smo se već tu mogli dovoljno osvjedočiti, da svaki pojedini u sebi nosi biljeg grčko-rimskoga praznovjerja, to će nam takovo shvaćanje biti još jasnije i počudnije, uočimo li cielu kombinaciju, cijeli niz tih privjesaka u jednu cjelinu složenih. Nu prije nego li predjem na razlaganje te cjeline, budi mi dozvoljeno opaziti, da primitivnost radnje još nije dovoljan kriterij, da se koj predmet označi predhistoričkim. Poznato je, da je tehnika u svih granah umjetnosti i umjetničkoga obrta prama izmaku zapadno-rimskoga carstva duboko bila spala i da se je reć bi opet vraćala u prvobitnu svoju primitivnost. Sr. *Heyne*, op. acad. VI, p. 273, *K. O. Müller*, op. cit. p. 197 i 702 i osobito *Schnaase* Geschichte der bildenden Künste III. Band. str. 69. Nadalje velevažan je u našem pitanju momenat, na koji me upozori g. prof. Dr. Kršnjavi, kojega rieči ovdje doslovce navadjam: »Ljevanje umjetnina je kasnija tehnika nego li samo pritaljivanje (Löthung). Na nizu tih amuleta ljevane su pako kopče, o kojih vise dragulji. Samo jedan komad je čekićem čakanovan. Ova je tehnika istina prastara, ali ju nalazimo takodjer kroz cielu grčku, rimsku, bizantinsku, sredoviečnu umjetnost rabljenu uvijek i svagdje, tako da ni čakanovanje jednoga komada nemože biti dokazom predhistoričnosti koje umjetnine. Pritaljivanje (Löthung) iznadjeno je u historičko doba. Sr. *K. O. Müller*, Handb. d. Arch. d. Kunst str. 40. Uzmemo li, da su sjeverni narodi u predrimsko doba, dakle bar za te narode predhistoričko, imali već razvijeno toliko tehničko znanje, da su razumjeli pritaljivanje, to se ipak neda nikako dokazati, da su znali *legirati* kovi. Koliko sam mogao razabrati iz

Hildebranda, das heidnische Zeitalter in Schweden, Jahresberichte der sinsheimer Gesellschaft, Mittheilungen des hist. Vereins für Steiermark i drugih o predhistoričkoj dobi govorećih djela, znali su u t. z. predhistoričko doba samo *kositrom* pritaljivati, ne pako legiranim zlatom i bakrom (harte Löthung) ili bakrom i olovom, što su istom Rimljani u sjeverne krajeve uveli. Kod našega pako »dragulja« pritaljena je kopča na onom jednom privjesku *ne kositrom* nego *legaturom*, što uz sve drugo svjedoči proti predhistoričnosti istoga dragulja«.

Kako da si tumačimo ono gomilanje prophylaktičnih privjesaka na našem dragulju? Na to pitanje odgovara nam *Usener* u *Rhein. Mus.* XXVIII (1873) p. 408 sl. koji dokazuje, da se praznovjerje *poznijega vremena* baš u tom rado pokazuje, da *bojazljivim gomilanjem sredstava* nastoji polučiti što veći i sjegurniji uspjeh. Ovo mnijenje smatra i *Dilthey* op. cit. p. 40 punim pravom posve obrazloženim i opravdanim. Isto nagadja u ostalom već prije njih *O. Jahn* op. cit. str. 110: »Eine Einsicht in den Gang der historischen Entwicklung und eine bestimmte Localisirung ist nicht möglich. Indessen kann man doch erkennen, dass die wesentlichen Grundvorstellungen tief ins Alterthum zurückgehen, wengleich die *specielle Gestaltung, besonders die complicirte sehr oft den letzten Stadien des Heidenthums angehört*«¹.

A ima li takovu gomilanju prophylaktičnih sredstava, kako ga vidimo na našem »dragulju«, dovoljno primjera, pa inače analogija u praznovjerju grčko-rimskom? Tu bismo prije svega mogli navesti, da se u amuletih poznijega vremena često bogovi prikazuju s atributi posve heterogenih mnogobrojnih drugih bogova očevidno u nadi, da će takova »*panthea*« svakako pomoći². Nu osim ovakova

¹ Slično i *K. F. Hermann* op. cit. §. 42, p. 270: Wenn auch einzelne Ausserungen solchen Privataberglaubens im Keine uralt sein mögen, so ist doch sein Gedeihen im Ganzen nur *der Begleiter und das Symptom des sinkenden Heidenthums*, dessen Unzulänglichkeit sich in solchen Verirrungen des religiösen Triebes immer stärker offenbarte“ i id. itd. op. 1 i §. 12. — ² *Sr. L. Stephani* u *mélanges gréco-romains tirés du bulletin hist.-phil. de l' Academie impériale des sciences de St. Pétersbourg*, Tom. I. (1850) p. 2. *Gori*, thes. gemm. n. 124 sl. *O. Jahn*, op. cit. str. 51—59 i *J. Marquardt*, op. cit. IV. p. 129 i 130: „Götter mit den Attributen aller möglichen Gottheiten geschmückt sind auch auf Amuletten häufig; denn die sogenannten *Panthea* mussten für alle Fälle hilfreichen Beistand gewähren“.

gomilanja posve heterogenih attributa kod jednoga boga u svrhu što sigurnije pomoći, uvažiti nam je u našem pitanju mnogo više to, da se skoro na svih do sada poznatih grčko-rimskih t. z. zavjetnih rukah (*manus votivae*, *Votivhände*) opaža takovo gomilanje symbola. Sr. one, koje O. Jahn, op. cit. p. 102 sl. opisuje i *K. Dillthey* u navedenoj razpravi. Takovo gomilanje prophylaktičnih predmeta vidimo takodjer kod grčko-rimskih amuleta često. Od zanimivih te vrsti primjera, što jih O. Jahn, op. cit. str. 41, 42 i 70 op. 161 navadja, i koje možemo posve shodnimi analogijami našem »dragulju« smatrati, spominjem sljedeće:

a) ovratnica (*Halsband*) nadjena skupa s drugimi predmeti u glinenoj posudi god. 1696 blizu Rima; došla kašnje u Museo Borgia (Lanzi, *Saggio* III. p. XV), a odavle u Napulj. O. Jahn donosi op. cit. Tab. V, 1 sliku Ovratnica ta nije nego niz malih privjesaka, amuleta poput onih na našem »dragulju«; medju ovimi nalaze se dvie ruke jednostavno u pest stisnute i dvie probušene krugljice kao naš jaspis.

b) u jednom grobu blizu grada *Cumae* nadjen je god. 1819. sličan niz malih amuleta, snimljen je i tumačen od *T. Semmole* u »mon. ined. racc. da una società arch.« Napulj 1820.

c) niz amuletâ za ušne pitanje veoma interesantnih nadjen u nekome grobu kod Krča (*Achih, über die Alterthümer des kimerischen Bosphorus* III, 210). Na tom nizu ima devet probušenih krugljica poput našega jaspisa, jedna zlatna grudica našoj slična i dvie ruke, koje prave *ficu*.

d) ovratnica sastojeća od samih malih amuleta (medju njimi je takodjer *phallus* od kosti) nadjena u Capui. Bull. 1829, str. 88.

Ovim se može dodati zlatna ovratnica puna takovih privjesaka, koja se čuva u Antikenkabinetu bečkom. Sr. *Arneth*, *Gold- und Silbermonumente* Taf. I, 1.

Druge takove kombinirane amulete navadja K. F. Hermann u svojoj razpravi »Der Knabe mit dem Vogel«, Göttingen 1847 i O. Jahn u razpravi »*Ficoron. Cista*« p. 9 sl. i 18.

Uvaživši sve to, što sam dosada rekao, jedva ćemo moći na ino, nego da i naš bez dvojbe veoma zanimivi »dragulj«, koji je jamačno takav složen ili sastavljen amulet, označimo predmetom grčko-rimskoga praznovjerja i to iz kasnije dobe, iz dobe propadajućega već poganstva. Po svoj prilici nosilo je taj kombinovani

amulet koje diete¹ i to na kakovu lančiću ili na vrpci oko vrata ili možda na ruci, jer kao jednostavni amuleti tako se nošahu i cieli nizovi amuleta ne samo oko vrata (što je u ostalom najobičnije), nego takodjer na ruci ili na prsih ili inače gdje na tielu. Sr. Basil. ad Gregor. Naz. kod Baste ad Greg. Corp. p. 874 »περιάμματα κατὰ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς βράχιονας καὶ τοὺς ἀγκύνας, κλωσματικά τῶν βεβαμμένα καὶ σελήνια i t. d.« Sr. *Marquardt*, op. cit. IV, 119 i 128. Primjera takovim sastavljenim amuletom, koji se poput narukvica nošahu, zabilježio je O. Jahn op. cit. str. 41 i Ficoron. Cista str. 9 sl. te naročito dodaje, da baš često u Italiji dolaze.

Odkuda je prvobitno naš »dragulj«, to se naravno nemože opredjeliti, ali je po svoj prilici iz kojega rimskoga mjesta na Dunavu ili Dravi, odkuda ga je voda, razvalivši obalu, odplavila dalje, dok ga nije sretna ruka našla kod Surduka — u dobar čas po naš zemaljski muzej, koji se tako obogati vrlo zanimivim i velevažnim predmetom.

Dr. F. Maixner.¹

Kip morske boginje s jednozubnim sidrom.

Čini se, da se je u prva doba za osjeguranje brodova na moru mjesto sidra upotrebljavala grudva bud iz ma koje tvari, samo težka tako, da brod nepomično pridrži. Feničani su u tu svrhu napunjali olovom produbljeno drvo (*Diod. Sic. V. 358*); drugi su pako narodi za to rabili posude pjeskom ili stienicami natrpane (*Suidas, Ζεῦγμα*), vreće pune pržine, ili provrtane velike kamene konopcem o brodu svezane. Izraz εὐνή, koj često dolazi u Omiru (*Il. I. 436* i t. d.),

¹ Stegnut na odveć malen prostor, ovaj naš časopis nije za to, a niti biti može, da se bavi za sada znanstvenimi razpravami, navlastito takovimi, koje se mal ne sasvim naslanjaju na *loca communia* strukovnih djela i slovara obiljem čitata nakićenih. Glavna njegova zadaća, barem dok mu se krila nerazmaknu, jest ta, da što kraće poprati u bieli svijet najvažnije spomenike jurve našaste ili koje se dnevice odkrivaju na našem zemljištu, te tako da na polju znanosti izloži i ovo naše blago dosta ogromno i dragocjeno na sve veću čast naše domovine i na svebolje upoznavanje njezine prošlosti. Toga radi i u izdavanju ovoga dragulja jedva smo se dotaknuli glavnih točaka njegove važnosti. G. Meixner, mjesto se glavno oboriti na naše navode, voli se upustiti u obširno razglabanje grčko-rimskoga praznovjerja, i to u mnogom po već sada zastarjelih knjigah. Mi mu ipak ustupimo prostora, zato samo, da nam se nepredbaci nesnosnost prigovora. A pošto nam se čini, da taj njegov prigovor stoji bez temelja, gledat ćemo, da ovo, u što kraće moguće bude, i dokažemo.